ЛУКРЕЦІЯ

Переклав Михайло Литвинець

Високоповажаному Генрі Райотслі,
герцогові Саутгемптону та баронові Тічфілду

Любов, яку я почуваю до вашої світлості, безконечна; і цей скромний твір без початку передає лише частину її. І тільки докази вашої втішної прихильності до мене, а не достоїнства моїх невмілих рядків, надають мені впевненості в тому, що ви приймете мою присвяту. Те, що я створив, належить вам; те, що я маю ще створити, так само ваше, — як частина того цілого, що повністю віддане вам. Якби достоїнства мої були більші, то й вияви моєї відданості були б значно більшими. Але хай яким би там не був мій твір, він приноситься в дар вашій світлості, що їй зичу довгого життя, ще більше продовженого всіляким щастям.

Вашій світлості найпокірніший слуга
Вільям Шекспір

Тарквіній із Ардеї, що в облозі,
На крилах згубної жаги летить,
Спішить в Коллаціум і по дорозі
В собі жадливу роздуває хіть,
Що в нім, як жар у попелі, горить —
Обнять Лукрецію — красу небесну,
Дружину Коллатіна доброчесну.

Так, доброчесну! З тих наймень і слів
Нещадно-гостре в нім зросло жадання;
Ох, необачно Коллатін чинив,
Коли хвалив її очарування,
Рум'янцю на щоках блідих палання
І двох зірок земних красу ясну, —
Їх мав, законну маючи жону.

В наметі у Тарквінія ще вчора
Свій скарб відкрив щасливий багатій;
Його дружина — щастя і опора,
Дарунок неба на путі земній;
Тож небу й долі дякує своїй, —
Хай владарі із славою побрались,
Але таких жінок їм не дісталось.

О зірка щастя, що сяйне й згаса!
До кого й прийде — ненадовго стане;
Ось так ранкова срібляна роса
Під сонця золотим величчям тане;
Умить зникає щастя пожадане:
Красу і честь від світу злісних бур
Хто захова? Який затулить мур?

Не потребує врода красномовця,
Собою людське око порива.
І хто б повірив, що такий знайшовся
Дивак: розхвалює краси дива?
Навіщо мужеві хвальби слова?
Тримав би краще він у таємниці
Від ницих вух перлину скарбівниці.

Мабуть, Тарквінію пихатий дух
Роз'ятрила ця розкіш небувала, —
Адже загроза в серце йде від вух;

Чи, може, самолюбство уражала
Зухвалість порівнянь кольких, як жала,
Чи заздрощі впекли — що простий хтось
Здобув те, що владиці не далось.

Думками гнаний, він всякчасно в русі,
Тож не спиняється і швидко мчить:
Що справи, честь, високий сан, що друзі?
Все занедбав і квапиться згасить
Той пломінь, що в печінці палахтить.*
О згуби жар у попелі розкаянь,
Ти не старієш, хоч минув твій травень!

Та ось в Коллаціум прибув крадій,
Його там римська прийняла матрона,
У неї ж на лиці в борні ясній
Змагались врода й цнота безборонна;
Краса була від сорому червона,
А цнота мов сріблила кров сріблом, —
Хвалитись їм хотілося обом.

Але краса, що білістю ввінчалась,
Зве голуб'ят Венери звіддалік;*
А цнота у краси віднять старалась
Рум'янець, даний в золотий ще вік,
Що золотив їй срібло милих щік;
Отож червоне, — як вони б не бились! —
Від стиду, наче щит, боронить білість.

Такі герби цвіли на тих щоках:
Зійшлись краса червона й біла цнота, —
Дві королеви, рівні у правах,
Обом у світі панувать охота;
Їх шанолюбство пориває потай;

Обидві дужі, кожна бій веде,
Але в борні з них жодна не впаде.

Безмовна йде війна троянд і лілій
На ратнім полі вроди; крадькома
За всім Тарквіній стежить у безсиллі;
Аби не бути вбитим обома,
Цей боягуз поразку вже прийма,
Спішить в полон до армій несуворих,
Хоч ті б воліли, щоб утік цей ворог.

Подумав він, що недоріка-муж
Покривдив сам вродливицю-дружину,
Бо скнаристий язик його недуж
Списати ту красу дорогоцінну:
Тож завдяки скупому Коллатіну
Зчудований Тарквіній в час оцей
Не зводив з неї жадібних очей.

Свята, що біс її обожнив скритий,
Не добачає ще лихих прикмет;
Той не грішить, хто не навчивсь грішити,
Пташки в кущах не відають тенет:
Виходить щиросерда наперед
І гостю віддає спокійно шану, —
Він ще високого не зрадив сану.

Для того й ницість він ховав свою
Під мантією величі красиво;
Вдавалось прикидатись крадію,
Хоч раз у раз, вчаровані на диво,
Очиці загорялися жадливо;
Він схожий був на бідних багачів —
Багато мав, але ще більш хотів.

Та ще Лукреція в чужі зіниці
Не задивлялась. Це їй таїна;
Не вміла в них читати таємниці,
На сторінках блискучих письмена;
Не знала пасток і спокус вона;
Їй не відкрилась хіть його видима,
Гадала: просто він глядить очима.

А він про славу мужа їй речe,
На італійських знайдену долинах;
І честь високу хвалить гаряче,
Здобуту мужем в подвигах орлиних,
І лаври перемог його вершинних;
Лукреція, зрадівши тим словам,
Здіймає руки — слава небесам!

Він заміри ховає таємничі,
Чи не завадив? — річ веде глуху:
Ще хмара не відбилась на обличчі,
Ще бурю тлумив у собі лиху,
Як Ніч, ця мати Жаху та Страху,
Жалобну тінь над світом розгорнула
І День в тюрмі склепінчастій замкнула.

І от пішов Тарквіній на спочин,
Удавши, що стомився до знемоги,
Хоч після й довгої вечері він
Ще говорив з Лукрецією трохи;
Свинцевий сон вгамовує тривоги,
І все спочин знаходить уві сні,
Все спить — крім лих, турбот і злодійні.

Тарквіній — злодій теж; лежить, гадає
Про те, як бажаного досягти:
Надії мало, й страх його діймає,

Однак свого охота доп'ясти!
Як часто відчай квапить до мети,
А ще ж як вабить скарб-винагорода,
Та що там страх, коли й життя не шкода!

Той, хто бажає жадібно чогось,
Ладен віддати все, чим володіє,
І тратить те, що виграть довелось,
На більше покладаючи надії;
Але ж те більше раз у раз маліє,
Бідою робиться користь, і от
Вже виявляється, що він — банкрот.

Мета ж у всіх — до старості здобути
Багатство, волю, славу й спокій теж;
І до мети цієї рвуться люди,
І ти, як всі, за це на бій ідеш,
Життя заради шани віддаєш,
А шану — ради грошей; ну, а гроші
Несуть нам часто згубу, не розкоші.

Лихими вчинками самі себе
Міняємо, чимсь іншим хочем бути;
Пиха непевна все собі гребе;
Що має — все не те, пусте, зіпсуте,
Тож здуру занедбаємо набуте
І те розгубимо, що в нас було,
Як багатіти нам поможе зло.

Так важиться й залюблений Тарквіній, —
За втіху честь він закладе свою,
Ладен себе самого зрадить нині,
Адже де правда й віра в цім краю,
Коли не віриш в правду нічию

І робиш жертвою себе самого
Ненависті, неслави, глуму злого?

Ось глупа ніч уже, і бродить жах,
І сном важким склепились смертних очі;
Ні зірочки не видно в небесах,
Людей не чути; сови лиш пророчі
Кричать зловісно, й завивання вовчі
Ягнят лякають; блиск добра погас, —
Настав розбою і розпусти час.

В такій порі сласник полишив ложе,
І до плаща вже тягнеться рука;
Здолать ні хоті, ні страху не може;
Що перша — вабить, другий-бо — ляка;
Та ще й сумління голос не змовка,
Благає стриматись, та всі благання
Заглушує нестримне пожадання.

Об кремінь легко кресонув мечем,
Сяйнули іскри в темряві яскраві;
Запалює він смолоскип мигцем,
Мов зірку провідну гидотній справі,
І мовить полум'ю слова лукаві:
"Вогонь з каміння викресав, то й хіть
В Лукреції зумію пробудить!"

Але вагається, від страху блідне,
Обдумує свій небезпечний шлях
І заспокоює сумління бідне,
З собою сперечається в думках;
І зневажає те, чого забаг
Убивчий спалах болісного шалу, —
Так сам себе осуджує помалу:

"Мій смолоскипе, не здіймай вогню,
Щоб на світлінь її не впали тіні!
Геть, грішні думи! Це ж бо забрудню
Я вами ясноту земній богині
І поглумлюся з чистої святині:
Хай судить і засудить чесний люд
Мій вчинок, що на цноту кине бруд.

О, сором лицарській сяйливій зброї,
Могилам славним прадідів моїх!
О вчинок нелюдський людини злої!
Щоб воїн примсі й пристрасті уліг!
Таж лицарю упасти в шані — гріх!
Так на чоло мені цей злочин кане
Навіки, мов страшне тавро вогняне.

Помру — ганьба переживе мене,
Більмом на золотім щиті лишиться;*
Герольд глумливим словом пом'яне,
Як я, дурний, жадав колись любиться;
І для нащадків буду чужаниця, —
Зневажать предка прах, його ім'я,
Що їх ганьбить, хоч батьком був їм я.

Що віднайду, здобувши перемогу?
Минущих радощів коротку мить!
Хто платить тижнем сліз за мить спрожогу?
Хто вічність дасть, щоб іграшку купить?
Хто ради грона всю лозу трощить?
Який жебрак, вінець щоб зачепити,
Захоче впасти, скіпетром підбитий?

Ану ж бо Коллатінові у сні
Привидиться мій намір? І, сердитий,
Він кинеться завадити мені?

Примчить сюди — облогу зупинити
Круг ложа шлюбного і пляму змити,
Убить нечестя й пережить ганьбу,
Що вічно навіватиме журбу?

Яке я виправдання підшукаю,
Що вигадаю, щоб покрить вину?
Чи занімію й затремчу з відчаю,
Померкне світ, і гірко я зітхну,
Зі страху сам себе й винить почну?
А страх не здатен — знаю сіромаху, —
Нінащо, лиш хіба померти з жаху.

Мого б він батька чи синка потяв,
Чи в пастку заманив мене на згубу,
Чи в дружбі зрадив, — виправдання б мав
Я спокусить його дружину любу,
Отак помстившись, звівши з ним рахубу, —
Але він родич мій і добрий друг,
І виправдань немає для наруг.

Це так ганебно! Ну ж, як хто узнає?
Це зло! Хто злом кохання спокуша?
Ні, я її благатиму, вблагаю...
Ану ж вхоплю, крий боже, відкоша?
Ні, слабне глузд, коли горить душа!
Той, хто боїться осуду й моралі,
Нехай, як дід старий, тремтить і далі!"

Ось так удвох схрестилися в борні
Холодний розум і гаряча воля,
Але щезають там думки ясні,
Де темним, ницим почуттям — роздолля,
Бо й проблиск їхній гасить злісна доля,

І так вже розгуляється, бува,
Що подвигом злочинство назива.

"Як ніжно, — згадує, — взяла за руку
І пильно в очі глянула вона,
Тамуючи тривогу і розпуку, —
Чи Коллатіна не взяла війна?!
Як на лиці, білішім полотна,
Троянди спершу красно загорілись,
А потім їх зі щік зігнала білість!

І як в моїй руці її рука
Тремтіла від страху, ласкава й чула!
Яка смутна була і боязка,
Але про мужа добру вість почула,
І ніжна радість в усмішці майнула, —
Якби Нарціс узрів її — повік
На себе не дивився б у потік.

Навіщо ж я шукаю оправдання,
Коли й найкрасномовніший мудрець
Перед красою мовкне в замішанні?
Любов не терпить боязких сердець!
Чуття — мій капітан, мій вістовець!
Коли шумлять його яскраві стяги,
То набирається й страшко відваги.

Тож геть, дитинний страх! Вагання, геть!
Повага й сум старим лиш личать рокам.
У мене ж серце — зору вірний кметь:
Хай мудрість дивиться обачним оком;
Віддамся мріям юності високим.
Вперед, жаго, до вроди! Ні, не гріх
Піти й на дно, де скарб такий заліг!"

Бур'ян пшеницю глушить, і так само
Той кволий острах заглушила хіть.
Він прислухається й береться прямо,
Хоч сумнів і надію ще таїть.
Цих двоє слуг непевних мимохідь
Ведуть настільки суперечну мову,
Що він то стане, то рушає знову.

Небесний образ перед ним стоїть,
Та поруч неї видно Коллатіна:
Її побачить — в безумі тремтить,
Його помітить — воля знов незмінна,
І мріє в сяйві другова дружина;
Він серцем тягнеться до чистоти,
Хоч гниль у ньому встигла розцвісти.

І серце оживляє ниці сили,
Що поять хіть, як миті повнять час,
І раді, що на ласку заслужили
В господаря, — знай, пнуться напоказ,
Бундючаться й пихатіють щораз.
Піддавшись пристрасті безумно-ницій,
Прямує до Лукреції патрицій.

Між спальнею і волею — замки,
Зламати їх — неважко для гульвіси;
Але вони затримують-таки,
Все ж злодій крадеться, ступає, лізе:
Його лякаючи, риплять завіси;
У тьмі зненацька вискне ласеня,
І пострах боягуза підганя.

Всі двері піддаються неохоче,
А вітер, вихопившися з щілин,
Знай, гасить смолоскип, і щось шепоче,

І дим в обличчя кидає; тож він
Спиняється, стоїть у тьмі один;
Та серце, палене болючим палом,
Знов живить смолоскип огненним шалом.

Він рукавичку в світлі поміча,
В ній — голку, господинину підмогу;
Хапає рукавичку — й відомща
Йому та голка: шпиг його спрожогу!
Він ніби чує: "Зваж на засторогу!
Вертай назад хутчій — і ні шелесть!
Лукреції хай буде чиста честь".

Так на заваду, хай і невеличку,
Скрізь натрапля Тарквіній по житлу:
Та двері, вітер, милу рукавичку
Вважає він за випадковість злу
Отак, як гирі, що на мить малу
Затримують годинник; час же лине,
Допоки платять борг йому хвилини.

"Ти ба! — сказав. — Мене спиняє все,
Та все це ніби морозець той пізній,
Що більше радості весні несе
І птахів більш побуджує до пісні.
За річ коштовну — муки терпим різні;
Мілизна, скеля, шторм, глибінь, пірат —
Купця, що скарб везе, страшать підряд".

Ступає до дверей тієї спальні,
Де сховано його жаданий рай,
Таять від нього засуви недальні
Те, що шукає, збуджений украй.
Блюзнить, ламаючи людський звичай,

Здобути втіху прагне і — тож треба! —
Благає помогти грішити — небо.

Та посеред даремних молитов,
Що в них правічну силу чваньковитий
Молив сприяти в замірах і знов,
Коли здобуде втіху, все прикрити, —
Враз стрепенувся: "Я ж іду грішити!
Цього не любить той, кого молю,
Тож як на просьбу зглянеться мою?

Любов, удача — ви боги для мене!
Тож волю я рішучістю зміцнив:
Думки — це діло, як воно здійсненне;
Світліє гріх відпущенням гріхів;
Лід страху тане від вогню чуттів.
Небесне око — в хмарі, ніч негоди
Ганьбу сховає після насолоди".

Злочинець защіпку підняв; відтак
Коліном двері відчинить ще сміє.
Голубку сонну хоче взять хижак:
Підступністю і зрадою тут віє.
Геть, геть тікає той, хто бачить змія;
Та міцно спить вона і не здригне, —
Іще жало їй смертне не страшне.

І до кімнати крадеться гульвіса, —
Він бачить ще не зганьблену постіль.
Приховує Лукрецію завіса,
Палають очі — їх зрадливий хміль
Веде і серце на шляхи свавіль:
Його рукам звеліло не бариться
Відсунуть хмару — хай сяйне зірниця!

Як сяє сонця коло вогняне,
Порвавши хмар стягу, нам сліпить очі,
Ось так від неї світло йде ясне,
Ось так він мружиться в сіянні з ночі:
Те світло ллє вона в красі урочій, —
Заплющився — від світла й від ганьби
Не бачать очі, він стоїть сліпий!

О, їм в темниці меркнути б, злочинним,
Тоді б і лиха не змогли завдать;
Тоді б Лукреція із Коллатіном
Спізнала в чистім ложі благодать;
Та гляне знов і щастя вкраде тать —
Від злого погляду вона без сліду
Життя утратить, втіху, радість світу.

Під щічкою — білесенька рука,
В подушки поцілунок відібрала,
А та собі, розсерджена така,
Мов надвоє розпалась — втіхи мало!
Між двох узвиш голівка потопала;
І вся, мов цноти пам'ятник, лежить,
В очах поганих будить ненасить.

Видніє друга рученька солодка,
На зелені вкривала повиса,
Біліє, наче поміж трав стокротка;
На ній перлистий піт, немов роса.
Мов нагідок заплющилась краса,
Закриті очі в темноті дрімоти, —
Чекають дня, що зійде ясновродий.

Волосся злоте з диханням сплелось;
О примхо скромна! Скромносте примхлива!
Життя перемагає смерть, і ось

В житті сіяє тьмяно смерть жадлива;
Ховаються вві сні, й нема тут дива:
Не борються два вороги оті,
Бо в смерті є життя, а смерть — в житті!*

А перса! — кість слонова у прожилках,
Ніким не скорені ці світа два,
Ніхто не ніжився на їхніх схилках, —
Лише для мужа їх любов жива.
Ще більш Тарквінія це порива;
Як узурпатор, всупереч закону,
Він прагне владаря зіпхнути з трону.

Дивився він, і все він помічав,
Од шалу мучився — страждать покіль же?
Всього, що бачив, палко він жадав,
Жагу таїв, і з того лютий біль же.
Мов божество обожнював — ні, більше! —
Ту білість шкіри, ту блакить жилок,
І губ коралі, й шию, мов сніжок!

Як стане лев над жертвою своєю —
Здобуте м'ясо лють його м'якшить;
Тарквіній став над сплячою душею,
Неначе поглядом гамує хіть,
Що слабне; та чим довше він стоїть,
Тим очі, що було жагу зм'якшили,
Ще більш вогню йому вливають в жили.

Вони ж мов наймані злодійчуки,
Що здобич рвуть, лютують від горіння,
Мордують і ґвалтують залюбки,
Ні сліз дітей, ні матерів квиління
Не чують — чують тільки повеління, —

А серце бойову тривогу б'є
І в бій гарячий військо шле своє.

Від стуку серця промениться око,
Воно ж руці передає наказ;
Рука, що цінить честь таку високо,
Вчуває гордість і спадає враз
На груди, — тож сія, немов алмаз,
Столиця у блакитних жил мережі, —
І вмить поблідли ті округлі вежі.

Це ж кров із них втікає в той покій,
Де володарка їхня спить ізночі, —
Про ту облогу повідомить їй,
І криком груди сповнити жіночі:
Вона від здивування мружить очі,
Щоб осягнуть біди своєї глиб, —
Її палючий сліпить смолоскип.

Тож серед ночі, застогнавши глухо,
Прокинулась від сну й страху також,
Гадає — вгледіла страшного духа,
Чий вигляд кидає її у дрож;
О лютий страх! Та бачить знов його ж,
Зловісний образ, привид той бентежний,
Що наганяє страх уже справдешній.

Вона в тенетах тисячі страхів
Тремтить, мов занімілий птах підтятий;
Не сміє й глянути; замиготів
Перед очима гурт примар строкатий:
Це може розум хворий витворяти;
Мелькають світло й тіні їй в очах,
Заплющиться — бере ще більший страх.

Його рука — на грудях в неї й досі, —
Таран, щоб ніжну зруйнувать стіну!
І серце — житель міста, що в облозі, —
Уже дістало рану не одну,
Та б'ється, й дрож у руку йде міцну
Це будить шал і тлумить жаль геть-чисто, —
Він проривається в солодке місто.

Спочатку зве язик, немов сурма, —
Хай ворог піде на переговори;
З постелі білої бліда сама
Відповідає — кидає докори, —
Мовчить Тарквіній, владний і суворий;
Вона ж питає, молячи його:
Чому їй чинить зло? Пощо? Чого?

А він: "Від щік твоїх, і снігу, й жару
Бліда лілея блідне знов і знов,
Шаріється ще більш троянда яра, —
Хай скажуть барви про мою любов;
Тож їх вина, що хочу без відмов
Здобуть фортецю і тебе здобути, —
Тебе ж твій погляд і призвів до скрути.

Тому благаю — не кляни мене,
Краса тебе до пастки заманила;
Скорися й задоволення земне
Даруй мені, бо над життя ти мила,
Тож я прийшов, моя зростає сила;
Жага від нарікань твоїх згаса, —
Та будить знов її твоя краса.

Я знаю, що пізніш мене зустріне,
Я бачу, колючки — це захист руж,
Для меду захист — це жало бджолине, —

Та що з цих порівнянь? Я рвусь чимдуж!
Порад і найщиріших не збагну ж:
Краса пробуджує жагу бездонну,
Яка не зна обов'язку й закону.

Я в глибині душі збагнув, осяг,
Що зло, ганьбу і жалість викликаю;
Але жаданню що заступить шлях,
Коли ж бо мчить, збезуміле до краю?
Зневагу й ворожнечу — так! — пізнаю,
Заплачу й каяття мене поб'є,
Одначе рвусь безчестя взять своє".

Сказав і меч здійняв над головою, —
Так сокіл хижий в небесах висить,
Лякає долі пташку тінню злою,
Хай злине — дзьоб кривий її вразить:
Так під мечем Лукреція лежить,
А він, як сокіл дзвоником ту птаху,
Пригнічує невинну, повну жаху.

"В цю ніч, Лукреціе, моєю стань,
Якщо перечиш — сила допоможе,
А ні — то замордую без вагань,
Уб'ю раба й звалю тобі на ложе,
І згинеш, згубиш честь, помреш негоже;
В тім, що застав з рабом тебе, жону,
І вас убив на ліжку, — присягну.

Переживе тебе твій муж-бідаха,
Щоб кожен погляд жалив, мов стріла;
На весь твій рід впаде страшна зневага,
Дітей оберне в байстрюків хула;
Про тебе, що ганьби їм завдала,

І про твій гріх пісні складуть пії́ти,
Щоб їх в усі часи вивчали діти.

Скорися — буду другом я тобі;
Вина таємна — то не гріх навіки;
А трошки зла для блага, далебі,
Не вадить праву і меті великій.*
Трутизна, що домішуєм у ліки,
Їх очищає, змінюючи суть,
І ліки повне зцілення несуть.

Заради мужа і дітей заради
Мені віддайся: здумай, що їх жде,
І не лишай їм, наче скарб заклятий,
Ганьбу, що з них ніколи не спаде,
Що гірш за рабство і страшніш за те
Каліцтво вроджене... Все зважи, як треба:
То — гріх природи, це — твоя ганеба".

Зловісно глянув, наче василіск,
Здригнувся раптом, змовк і ледь трясеться;
Вона, той чистоти сяйливий блиск,
На білу схожа лань, що в кігтях б'ється,
В пустелі беззаконня не здається, —
Хижак не чує тих благань, мовчить
І слухає свою лиш ненасить.

Коли зловісна хмара, як заслона,
Закриє світ і гори сповива,
Ласкавий вихор із земного лона
Здіймається і тучі розрива,
Щоб злива не линула громова, —
Так голос ніжний стримав хіть квапливу,
Адже й Плутон скорився Орфея співу.*

Але це тільки виграшки кота,
І поки миша в лапах важко дише,
Вирують в ньому пристрасті, й зроста
Від жертви лютих мук бажання хиже, —
Хай вухо чуйне, серце ж бо глухіше:
Від сліз стає жорстокою жага,
Хоч дощ і мармур краплями змага.

Вдивляється благальними очима
В жорстокі риси грізного лиця;
І ллється мова скромна, ледь вловима,
Зітханням пересипані слівця,
І рветься нитка думки без кінця.
І речення стихають рятівничі,
Тому вона повторює їх двічі.

Його благає, молить всім святим,
Юпітером і дружбою своєю,
Любов'ю мужа і плачем своїм,
Людським законом, шаною, душею,
І лицарством, і небом, та землею,
Аби вернувся він у свій покій,
Скорившись честі — не жазі гидкій

І каже: "Чом же за гостинність щиру
Невдячністю відповідаєш нам?
І джерела, з якого пив допіру,
Не каламуть, — хай буде чисто там;
І лук відкинь, себе ти не заплям;
Мисливцеві стріляти не годиться,
Як оленятком ходить олениця.

Мій муж — твій друг! Так пожалій мене;
Ти — можновладний, не робись тираном;
Мене, слабку, хай сіть твоя мине;

Ти — чесний, не бери мене обманом.
Тебе прогнати хочу я зітханням:
Який би муж стогнання жінки зніс?
Прислухайсь до моїх благань і сліз!

Вони, як буйні океанські хвилі,
В твоє скелясте серце б'ють і б'ють,
Його зм'якшити прагнуть срібнокрилі,
Бо хвилі навіть камінь перетруть.
Хоч кам'янішим каменя не будь —
Тоді б мене тобі зробилось шкода:
Бо жаль в залізні прослизне ворота!

Зустріла, як Тарквінія, тебе, —
Чому ж ти образ царський вкрив ганьбою?
Я скаржусь небу — небо не сліпе, —
Ти честь свою плямиш перед собою.
Не той ти, ким здаєшся, і порою
Не тим здаєшся, ким насправді є, —
Царевичем. Шануй ім'я своє.

Якщо ти сієш зерна зла й огуди,
Які пороки розцвітуть в краю?
Як нині чиниш злочини, що буде,
Коли ти владу утвердиш свою?
І наймізернішому холую
Злочинство щонайменше не минеться,
А царський гріх в народі озоветься.

Тебе любити будуть через страх,
Незлих царів бояться із любові:
Тож прирівняєшся до тих плутяг,
Що беззаконня виправдать готові,
Та краще їх не знати ватажкові,

Царі — це школа, це найкращі з книг,
Щоб ми, підданці, вчилися по них.

Чи будеш вчити хтивості у школі,
В якій уроком стане лиш ганьба?
Чи будеш дзеркалом, в якім доволі
Правдиво відіб'ється злість тупа?
Невже замінить честь тобі — хвальба?
Підтримуєш розпусту замість слави
І добре ймення сам ганьбиш, неправий?

Якщо ти владу маєш, чом не зміг
Здолати в серці хтивість ту безкраю?
Меч не на те, щоб кривдити усіх,
А щоб розбити впень злодійську зграю.
Який же з тебе, принце, щит для краю,
Як скаже гріх: це ти його затяг,
Ти, ти, учитель — на гріховний шлях!

Якби вчинив хтось інший цю мерзоту,
Яким би гнівом ти тоді горів?
Не часто люди бачать власну шкоду;
Не помічаємо й своїх гріхів,
Хоч брата кожен за таке б убив!
О, скільки той в собі ганьби ховає,
Хто злочинів своїх не добачає!

До тебе руки зводжу я в мольбі:
Не піддавайся хтивості хапливій!
Благаю — велич поверни собі,
Відкинь думки негідні та зрадливі,
Що родяться в палких чуттів напливі,
З очей прогнавши марево мутне,
Збагни себе і пожалій мене!"

"Та годі! — каже він. — Жаги потоки
Нестримні й не вертаються назад.
Від вихру гасне вогник одинокий,
Та дужчає пожар, борвію рад:
Нехай потоків прісних водоспад
Вливається в глибінь морів ятряну, —
Не зміниться солоність океану!"

Вона ж йому: "Ти, принце, — океан,
Але вливаються в твої простори
Безчестя, чорна пристрасть та обман —
Твоєї крові заплямують море.
Ти мінишся не на добро — на горе,
Мілієш, сходячись зі злом впритул,
Не ти його — тебе залив намул.

Рабом ти станеш, а раби — царями;
Ти будеш нижчим, вищими — вони;
Піднімеш їх, а зійдеш сам до ями;
Тебе нікчемність зможе без війни;
Відкинь мале, велике борони;
Не хилиться і кедр перед кущами,
А глушить їх могутніми гілками.

Нехай твої підданці, ті думки..."
"Та годі! — крикнув. — Слухать більш не можу:
Моїй любові поступись-таки,
А ні — ненависть звідаєш ворожу;
Вчинивши це, звалю тебе, як ношу,
На ліжко до мерзенного раба, —
Хай зв'яже вас обох страшна ганьба".

Сказав і світич затоптав ногою,
Бо світло й хіть — смертельні вороги:
Ганеба ж ніччю крадеться сліпою,

Коли пітьма панує навкруги.
Кричить ягнятко в лапах вовцюги!
Аж поки в білій тій, своїй же вовні,
Заглухне крик, не вирвавшись назовні.

Адже білизною, що їй сповзла,
Ті скарги душить гаспид зловорожий,
Але охолодить свого чола
В перлинах чистих сліз її не може.
Пощо плямує хтивість чесне ложе?
Очистити б його потоком сліз!
Вона б лила їх вічно тут і скрізь.

Що їй життя? Утрачене цінніше.
А він здобуте втратить зразу все;
З насильства постає насильство інше,
Миттєва втіха вічний біль несе;
Опісля жару зимний жах трясе:
Зграбована Невинність так, що й годі,
Але збіднів і Шал, той ниций злодій.

Неначе нагодовані хорти,
Які, згубивши нюх і швидкість бігу,
Не хочуть гнатися й дають втекти
Тій здобичі, що кинули потиху;
Так і Тарквіній сплачує за втіху:
Приємний втратив смак, вгасивши хіть,
Яку бридка живила ненасить.

Бездонний гріх! Тебе й збагнути годі,
Не осягти в думках заздалегідь.
Бажання п'яне втопиться в блювоті
Перш, ніж свою мерзотність зрозуміть.
Гнуздечки мало, щоб утримать Хіть:

Спочатку рветься до мети гаряча,
Тоді ж — як шкапа тягнеться ледача.

І вже змарніле, змучене, бліде,
Погаслі очі, сплутане волосся,
Бажання в розпачі ледь-ледь бреде,
Немов багач, коли на крах зайшлося:
Воно з Чеснотою в бою стялося
За насолоду, й згаснув плотський жар, —
Благає милосердя сам бунтар.

Так сталося із можновладцем Риму,
Що рвався до гріховної мети,
Занапастивши долю неділиму,
Ганьбу здобув, щоб вік її нести;
Стоптав душі своєї храм святий:
Юрба турбот зібралась на руїнах,
Питає, як живе в розбитих стінах.

Душа їм каже: "Мій народ підняв
Повстання і звалив святу будову,
І через те в неволю він попав,
Мені ж безсмертя не здобути знову..."
Від рабства й смерті не знайти їй схову,
Хоча й передбачала горе, лють,
Та не могла вона їх відвернуть.

Так думає й скрадається зарану
Звитяжець-бранець, що здобув-згубив;
Несе свою невиліковну рану,
Рубець, що лишиться навік-віків;
Та більшу муку жертві полишив —
Нести їй хтивості жорстоку ношу,
Йому ж — свою провину зловорожу.

Бреде він, наче той шкодливий пес,
Вона в знемозі б'ється, мов ягниця;
Він ганить вчинок свій, тремтить увесь,
Вона рве тіло нігтями, яриться;
Втікає він, аж зимний піт струмиться,
Вона зосталась, проклинає ніч;
Він ганить втіху щезлу, мчиться пріч.

Він геть тікає, каяттям пойнятий,
Вона не знає, хто б її вже й спас;
Він хоче швидше ранок привітати;
Вона блага, щоб день її погас:
"Діла нічні день розкрива всякчас,
І вже моїм очам, одвіку чесним,
Ганьби не скрити поглядом облесним.

Здається, кожне в цих очах моїх
Узрить на самім дні біду щемлячу;
Тож буду в темноті — нехай про гріх
Не скажуть очі правду немудрячу;
Вони вину розкриють, лиш заплачу,
І відіб'ється на моїх щоках
Ганьба, як слід вологи на мечах".

Вона кляне і тишу, й спокій гудить,
І для очей благає сліпоти,
У груди б'є себе, і серце будить,
І просить вирватися, щоб знайти
Чистіше тіло й до грудей ввійти
Чистіших за її. Слова жіночі
Летять шалені, звернені до Ночі:

"О Ноче — образ пекла й слів марних!
Неслави літописцю чорногрудий!
Трагедій сцено та убивств жахних!

Хаосе, що гріхи ховаєш всюди!
Осліпла звіднице! Пітьмо огуди!
Печеро смерті! Змовнице стара,
Яка насильство й зраду обира!

О душна, млиста, осоружна Ноче!
Лише себе в гріху моїм вини,
Туманься, хай зірниця не блискоче,
Ходу невтомну часу зупини.
Якщо засяє сонце з вишини,
Хай злісні хмари скупчаться навколо
І золоте йому затьмарять чоло.

Затруй гниттям ранковий вітерець;
Нехай це хворе дихання важезне
Споганить вищу чесність унівець,
Аж поки сонце в хмарах тих пощезне;
І хай пливе курище величезне,
Яке задушить світло зусібіч,
Оберне полудень на вічну ніч.

Якби він Ніччю був — не сином Ночі,
Царицю срібносяйну б міг затьмить;
Її служниці, що блищать охочі,
Не заясніли б у пітьмі й на мить:
Тоді я б мала з ким цей біль ділить,
Бо друг в нещасті нам незамінимий, —
В розмові шлях коротять пілігрими.

А я ж сама шаріюся; з жалю
Ламаю руки в розпачі, журлива,
Сама ховаю гріх, чоло хилю;
Сама сиджу й страждаю, нещаслива,
І землю росить сліз сріблиста злива,

Слова з плачем, зі стогоном біда, —
Це пам'ятник скорботи вироста.

О Ноче! Ти димуєш над землею, —
Хай не побачить День мого лиця!
Під чорну заховай свою кирею —
Хай муку чорнота ховає ця:
Ти володій цим світом без кінця,
Аби гріхи, що ти вчинила притьма,
Твоя навік похоронила пітьма.

Ти з мене ж не роби обмови Дня!
Цей ранок на чолі моїм осяє
Печать, що шлюбну зраду відслони
І про загин чесноти сповіщає;
Таж і невіглас той, що не вчитає
Премудростей, захованих в книжках,
Вгадає злочин мій в моїх очах.

Дитині нянька розповість про мене,
Лякаючи Тарквінія ім'ям;
Оратор слово поведе натхненне,
Де наклеп із ганьбою пополам;
Розкаже менестрель бенкетарям,
Як тяжко скривдив — проклята година! —
Мене Тарквіній, я ж бо — Коллатіна.

Хай чесне ймення чистим буде знов,
Воно для Коллатіна завжди чисте:
Як це пожива буде для розмов,
То й інше загниє гілля сріблисте;
До мужа із докорами не лізьте, —
Чому соромитися має він?
Була я чиста — чистий Коллатін!

О тайний соромі О біда незмінна!
Від рани шрам! Без болю біль мені!
Тавро горить на лобі Коллатіна,
І лиш Тарквіній бачить це... О ні!
Поранений мій муж не на війні.
О, скільки цих ганебних ран! А знає
Лиш той про них, хто їх же й спричиняє.

Мій Коллатіне, чистоту мою,
Яку ти шанував, насильство вбило.
Бджола без меду, трутнем я стаю,
Від мене літо нині відлетіло,
Все вкрадено, що вабило так мило:
У вулик твій влетіла, і куса,
І чистий смокче мед чужа оса.

Це ж я і винна в зруйнуванні честі;
Його заради тебе прийняла;
Від тебе він прибув, а був там десь ти, —
Зневажити його я не могла;
Ще нарікав на втому спроквола
І говорив про честь... О зло нежданe!
Диявол ангелом убравсь поганий!

Чому черв'як влізає в первоцвіт,
Сіда зозуля в гнізда горобині?
Чому поганять жаби чистовід,
Тиранять примхи груди голубині?
Чому царі несталі в повелінні?
Та досконалості нема ніде, —
Бруд хоч якийсь на чистоту паде.

Ненатлий дід, що скрині повнив злотом,
Страждає від подагри та жалів;
Глядить, пильнує скарб, що втратить згодом, —

Новий Тантал — не пив би і не їв;
Того ж не рушить, що згребти зумів,
І тим скарбам вже й не радіє, кволий, —
Вони хвороб не вигоять ніколи.

Не може він багатство заживать,
І все, що тут надбав, лишиться дітям;
Вони змарнують скоро благодать,
Бо сильні, — був їх батько слабовитим.
Не стануть довго ті скарби служить їм.
Солодке зразу нам гірким стає,
Коли його ми візьмем за своє.

Смутить весну погідну вихор сніжний;
Бур'ян у квітів краде чорнозем;
Змія сичить, де птах співає ніжний;
Неправда їсть чесноту день за днем:
Усе, що маєм, нашим не назвем,
Адже чигає Випадок ворожий,
Який і вбити, і відняти може.

О Випадку! Ти всюди завинив, —
Це ти схиляєш зрадника до зради;
На гурт овечий ти женеш вовків
І вчасно злочину сприяєш, радий
Закон, і правду, й розум підірвати;
А в затінку твоїм чигає Гріх
На всі блуденні душі — так, на всіх!

Весталок до розпусти навертаєш,*
Ятриш чуття, роздмухавши золу;
Довіру й честь, убивце, убиваєш;
Ти зводиш, дуриш, потураєш злу;
Ти лихослів'ям глушиш похвалу;

Ти — злодій, зрадник, хитрий людоморе,
В жовч обертаєш мед, а щастя — в горе!

Твої ж бо втіхи виллються в ганьбу,
Таємні учти — в піст усій державі,
Гучні наймення — в прикру голосьбу,
Слова підлесні — в полини гіркаві;
Твої марноти щезнуть у неславі.
Чому, о Випадку, дання сліпе,
Тебе клянуть і прагнуть всі тебе?

Коли для жебраків ти станеш другом,
Щоб їх молитва здійснена була?
Чи покладеш ти край боям, наругам?
Чи звільниш душу від кайданів зла
І знайдеш лік, щоб рана зажила?
Бідняк, сліпець, кульга — кричать юрбою.
Та їм не стрітись, Випадку, з тобою.

Вмирає хворий, поки лікар спить;
Біда в сирітки, в здирці — раювання;
Пиячить суд, вдова од сліз тремтить;
Лютує мор, а в пана — полювання,
Не маєш часу на добродіяння!
Убивство, зрада, гнів і ґвалт, — авжеж! —
Слугуєш їм і шану віддаєш.

Чесноті й Правді тій, що очі коле,
Ти завжди ставиш тисячі завад:
Хай допомогу куплять; Гріх ніколи
Не платить — просто йде, йому ти рад
І дослухаєшся його порад.
Я ждала Коллатіна, бачить небо, —
Прибув Тарквіній, та прибув од тебе.

Це ж винний ти — в убивствах, крадежах,
Ти — винний у лжесвідченні, незгоді,
Ти — винний у шахрайстві, грабежах,
Ти — винний в кровозмішення мерзоті;
Ти — спільник всіх гріхів страшних відтоді,
Як світ почавсь, і тих, що будуть ще,
Допоки сонце сяє гаряче.

Злий Часе! З Ніччю вдвох ти плодиш жахи.
Невловний вісник ти, гонець турбот,
Нищитель юності і раб розваги,
Тягло гріхів і пастка для чеснот;
Начало й смерть усіх земних щедрот, —
Ти винен в злочині моїм, тож нині,
О Часе, винний будь в моїй кончині.

Навіщо Випадок, цей твій слуга,
Мене застиг у сні, що й сном не здасться,
І вже розбита доля дорога,
І я навік прикута до нещастя?
Це ж мав би Час боротися з напастю,
М'якшити біль зневаги та обмов,
А не подружню обкрадать любов.

Спиняти чвари між царів неситих,
Палить неправду, світло несучи,
Печать на збіглих ставити століттях,
Будити вранці, пильнувать вночі,
Брехню долати, правду ведучи,
І власним бігом руйнувать будови,
Темнити позолоти веж чудові;

Точити шашелем і шпиль, і міст,
Бо Час повинен все гниле змітати,
Новий шукати в давніх книгах зміст,

Із крил у круків пера виривати,
Сухі дуби валить, весну вітати,
Кувати знов старе залізо й мідь
І швидше Долю колесом вертіть.*

Онуків дать бабусям, обернути
Дитя на мужа, мужу — старість дать,
Убити й тигра, що у вбивствах лютий,
Єдинорога й лева вгамувать,
Шахраюванням шахрая карать,
Врожаї ратаям нести веселі,
Точити краплями великі скелі.

Чому ж ти шкоду чиниш на бігу,
Якщо вертатись для добра не в силі?
Віддай за вік хоч хвильку дорогу, —
Їїх прийдуть тисячі, як друзі милі,
Борги твої сквитають застарілі:
О, поверни годину хоч одну, —
Я б відвернула ту біду страшну!

О вічності лакею повсякчасний!
Втіка Тарквіній, скривдивши мене.
Зроби, щоб гнався жах за ним пропасний,
Хай він цю ніч злочинну прокляне,
Страшиться тіней хай, хоч де ступне,
Хай з думки гріх йому не йде потворний,
Хай кожен кущ грозить, як гаспид чорний.

Не дай ні спокою, ні сну йому,
Хай в ліжку стогне, змучений хотінням;
Нашли невдач страшних на нього тьму,
Як заквилить — не переймайсь квилінням,
Серцями вбивць закидай, мов камінням;

Жінки при нім хай ласку гублять враз,
Тигрицями впадаючи у сказ.

Зроби, щоб завше рвав свого він чуба,
Щоб завше сам себе він проклинав,
Щоб відчай бив його, гнітила згуба,
Щоб жив рабом і щоб рабом сконав,
Зроби, щоб забажав жебрацьких страв,
А той, хто сам недоїдків просив же,
Його зневажив, кусня пожалівши.

Зроби з колишніх друзів — ворогів,
Зроби, щоб глузували з нього блазні;
Зроби, щоб на собі він зрозумів,
Як довго біди тягнуться злощасні,
А втіхи швидко проминають сласні, —
Аби за злочин все своє життя
Не знав спокою він і співчуття.

О Часе! Добрих і лихих ти вчитель.
Навчи мене клясти ґвалтівника!
Хай мре від тіні власної мучитель,
Хай злодій смерть свою щодень шука!
Хай підла підлу кров проллє рука;
Чи виявиться хто таким заклятим, —
Цьому нікчемі стати ницим катом?

Нехай він з роду царського — йому ж
І гірше тим, що чинить так негідно;
Чим вищий, тим ганьбиться більше муж,
Бо всяку ницість знизу нам помітно;
Так шана до царів помалу блідне, —
Побачать всі, що в хмарах місяць зник;
Зірок нема — всім байдуже повік.

Коли ворона влізе в твань де-небудь,
Той бруд їй чорних крил не затемня;
Якщо це вчинить сніжно-білий лебідь, —
Сріблисте заплямується вбрання.
Нетяги — ніч, царі — сіяння дня:
Комар летить незримий, та високо
Орла помітить в небі кожне око.

Геть, слуги блазнів! Марні геть слова,
Безплідні звуки та безсилі судді!
Нехай у школах спірка не вгава,*
Таке базікання — рідня облуді,
А суд хай вірить свідкам — не огуді;
Але навіщо красномовність тут,
Коли мені не допоможе й суд?

Даремно Випадок я винувачу,
Тарквінія, і Час, і Ніч сумну;
Даремно над своїм безчестям плачу,
Даремно геть свою ганьбу жену;
Чи димом слів зм'якшу свою вину?
Полегкість є й моєму безголов'ю, —
Нехай спливу осквернено кров'ю.

Від вироку тремтиш, рука, в тужбі?
Звільни мене від сорому й догани.
Бо як помру — честь залишу тобі,
А житиму — зів'янеш з непошани;
Не захистила ти мене від рани
І не звелась на ворога в кулак,
Убий мене — і вдвох умрем ось так".

Вона з постелі зводиться й спішиться
Знаряддя смерті відшукать собі ж;
Але ж це тільки спальня — не різниця,

І тут не знайдеться й звичайний ніж,
Щоб їй хоч раз дихнулося вільніш;
Та подих їй, мов дим із Етни, кволий,
Мов дим з гармати, губиться поволі.

"Живу даремно, — мовить із плачем, —
Та чим себе убити, мій відчаю?
Боялась, що Тарквіній вб'є мечем,
Тепер для цього ж я ножа шукаю;
Одначе вірність мужу зберігаю,
Як і раніш... О ні! Я вже не та,
Адже віднята в мене чистота.

Пропало все, для чого жить хотіла,
Тож хай помру — я смертю не згрішу.
Як пляму змию цю убивством тіла,
То вже хоч слави знаком бруд скрашу,
Життя неславі — смертю порішу:
Мала ж то втіха — ледве нас обкрали,
Спалить шкатулку, де був скарб чималий!

Не хочу, Коллатіне, щоб ти пив
Гіркоту, в клятві зрадженій розлиту;
Щоб ти неправду й лестощі терпів
За вірність, щирим почуттям зігріту;
Повік байстрюк той не побачить світу;
Не дам, щоб ґвалтівник усім казав,
Що ти його поріддю батьком став.

Тож він в думках не буде з тебе кпити,
Не візьме з друзями тебе на сміх;
Твою любов не злотом зміг купити,
А підло викрав із дверей твоїх.
Владарка долі власної, я гріх

Сама несу, хоч би мене й корив ти,
Допоки смертю не звільнюсь від кривди.

Не заплямлю тебе, — хай біль стиха! —
Пробачень не вплету в барвисту фразу;
Не підфарбую чорного гріха,
Щоб скрити правду і нічну образу:
Язик все скаже; очі змиють зразу
Слова нечисті чистотою сліз,
Як води, що в роздол з гори злились".

Так Філомела жалісна скінчила
Про власне горе мелодійний спів,
І сходить ніч, похмура й чорнокрила,
В зловісне пекло; ранок заяснів,
Ллє світло в очі тим, кого зустрів;
Лукреція з неславою своєю
Сховатись хоче під імли кирею.

А день крізь шпари в світлий час оцей
За нею стежить зором ясно-синім;
Вона ридає: "Око всіх очей,
Не сип до мене у вікно промінням, —
Тих лоскочи, хто спить ще сном невинним;
Сіянням не тавруй мого чола —
Не знищить день того, що ніч дала".

І все, що вгледить, все їй заважає, —
Справдешній біль, немов дитя мале,
Його ніщо на світі не втішає:
Не так-бо давній — свіжий мучить зле;
Остудить час той біль — новий нашле,
І їхній шал — немов плавець невмілий,
Що швидко тоне, вибившись із сили.

Отак у морі бідувань і лих
З усім, що бачить, там веде розмову,
Скорботи всі рівняє до своїх,
А це несе їй муку гарячкову,
Бо те відходить, те приходить знову:
То тихне горе й не знайде слівця,
То, в безум впавши, марить без кінця.

Пташки щебечуть пісеньку ранкову,
Їй ще сумніш од співів тих стає, —
Нелегко радість зустрічати знову;
Веселе товариство душу вб'є
Ту, що лиш горе відає своє,
Тоді шалений смуток затихає,
Коли засмучений нам співчуває.

Подвійна смерть — під берегом плавцям!
Ще голодніший той, хто бачить їжу;
Болить ще більш тому, хто взрів бальзам;
Ласкавість тугу зроджує гіркішу;
Печаль з рікою схожа вдивовижу, —
Тече повільно, та не спиниш хвиль;
Не знають меж ні горе, ані біль.

"Насмішниці, — вона мовляє, — співи
В пернатих грудях схороніть сповна,
Хай стихне і мовчить ваш хор щасливий;
Хазяйка, що печаль і горе зна,
Гостей веселих не терпить, сумна;
Тож бавте всіх, хто бавиться сьогодні,
Сльозам же личать наспіви скорботні.

До мене, Філомело, прилети,
Ось гай тобі — скуйовджене волосся;
Земля в сльозах від нашої біди,

Ох, скільки сліз у тебе пролилося, —
Так і мені тужити довелося;
Цей спів я про Тарквінія веду,
Ти ж — про Терея, що приніс біду.*

Як ти себе об колючки кривавиш,
Щоб біль не задрімав, так я, тремка,
Тебе наслідувати рвусь по праву ж, —
Хай очі гострий ніж мені зляка,
Коли до серця криця проника.
Серця озвуться ще на горе й муки,
Настроїм струни їх на скорбні звуки.

Ти, бідна пташко, не співаєш вдень,
Соромлячись, що хтось підгледить потай, —
Пустельну пущу віднайдім лишень,
Де нас не вразить холод, ні спекота,
І в слово щире виллється скорбота,
Пісні тужливі скорять хижаків:
Хай люди звірі — звір не озвірів!."

Стоїть, пильнує, наче олениця,
Яка надумує, куди гайнуть,
Чи тон, хто в пущі заблукав, боїться,
Не знає, де й яку віднайде путь;
Вона не може в сумнівах збагнуть, —
Їй жити чи померти, — що тут краще,
Коли як смерть ганьба й життя пропаще?

"Убить себе, — промовила в жалю, —
Чи це не з тілом душу сплямувати?
Утрати половини ще стерплю,
Найважче цілого зазнать утрати.
Яка немилосердна буде мати,

Що, втративши одне дитя своє,
І друге, щоб не годувать уб'є!

Дорожче що мені — душа чи тіло?
Божественність і чистота земна, —
Що ближче з них, як самозрозуміло
Належать небу й мужеві сповна?
О горе! Без кори вмира сосна, —
Живиця витікає, в'яне глиця;
Душі моїй так без кори лишиться.

У мить одну віднято супокій,
Палац розруйнував той ворог лютий;
Священний храм ущент розбито їй —
Неслави повен, болещів, осмути:
Тоді чи може це блюзнірством бути,
Коли в цім форті вилом я проб'ю
І трудну душу випущу мою?

Але не вмру, допоки Коллатіну
Причину смерті не звіщу сумну;
Хай присягне він в болісну годину
Помститися тому, хто звів жону.
Нечисту кров Тарквінію верну,
Проллю для нього — так моєму світу
Скажу про це я словом заповіту.

Я честь у спадок передам ножу,
Що вразить тіло зганьблене, погане.
Життя збезчещене, та честь ношу, —
Хай честь живе, нехай життя зів'яне;
Із попелу неслави слава встане.
Ось так загинувши, зневагу вб'ю
І знову честь я відроджу свою.

Владарю тих скарбів, що я згубила,
Тобі я спадок заповім який?
Моя рішучість — це для тебе сила,
Пишайсь, але й помститися зумій.
Нехай Тарквіній згине, зрозумій:
Я, друг і ворог твій, зійду в могилу,
Ти вбий злодюгу за дружину милу.

Короткий заповіт тобі даю:
Лишу землі та небу тіло й душу;
Рішучість, муже мій, візьми мою;
А ніж хай візьме честь — її не зрушу;
Мій сором я віддать злостивцю мушу;
А славу — тим живим, хто все збагне,
Хто не знеславить подумки мене.

Мою ти сповниш, Коллатіне, волю;
Дивися, що насильство нам несе!
Проливши кров, себе я не знедолю,
Бо смерть мені життя і честь спасе.
О серце, кажеш: "Вирішено все!"
Скорись руці, й зведу я руку строгу, —
Ви згинете, здобувши перемогу!"

Смерть ухваливши, витерла затим
Гіркі перлини із очей премилих,
Служницю кличе голосом хрипким,
І та спішиться, мов летить на крилах.
І на щоках Лукреції збілілих, —
Служниця бачить, — ніби смуток ліг,
Що тане, як від сонця взимку сніг.

Бажає ранку доброго зарання
Розважно так, щоб скромність показать,
І помічає, що сумує пані,

Що на лице їй сум поклав печать;
Але не сміє прямо запитать,
Чому її два сонця стуманіли,
Чому їй вид так засмутився милий?

Це ж як сідає сонце, то земля
Росою квіти скроплює в долині;
Так само й служка смуток поділя,
Їй жаль двох сонць, що з неба господині
В солоний океан спадають нині,
Їх темні хвилі гасять умлівіч,
То й служка у сльозах, як в росах ніч.

Мов статуї в плинкому водограї,
Застигнувши, красуні дві стоять;
Та з горя плаче, та слідом ридає
Зі співчуття, хоч горя їй не знать:
Це ж схильна до плачу слабка їх стать, —
Вони будь з ким журбу ділить охочі,
Серця їх рвуться, і вологнуть очі.

Мужчини — мармур, а жінки — це віск,
І ліпляться за мармуру велінням;
Чужі думки вкарбовує в них тиск
Обманом, гнітом, силою чи вмінням:
Чому ж творців їх бідувань не виним,
Якщо немов на воску — зважте це! —
Відбито в них Диявола лице?

Жінки подібні до рівнин красивих,
Де видно й те, як лізе черв'ячок;
Чоловіки — це ліс, де в хащах сивих
Спить у печері, наче звір, порок;
В криштальних стінах видно й волосок;

Мужі ховають блуд, їх очі — крига,
Лице жіноче — мов розкрита книга.

Хто може ганити зів'ялий цвіт,
Коли зима сувора квітку вбила?
Не жертву, а напасника ж бо слід
Винити. Ні, не жінку, що змилила,
Бо змусила її до цього сила,
А тих чоловіків, які щокрок
Неславлять, кривдячи, слабких жінок.

Нещастя це й Лукрецію спіткало, —
Ненатле ґвалтування уночі,
Що смерть, ще й більший сором обіцяло,
Плямило й мужа, кривду ведучи:
Боролася, всім тілом тремтячи,
Адже її страхало, їй боліло,
Що глумом буде вкрите й мертве тіло.

І, стежачи за дівчини лицем,
Лукреція говорить їй думливо:
"Чому це сльози скапують дощем
І по щоках твоїх пливуть струмливо?
Коли зі співчуття ридаєш, діво,
То знай: якби сльоза допомогла,
Сама б я врятувалася від зла.

Скажи, коли від'їхав, — і крушиться,
І гірко стогне, — гість отой від нас?"
"Ще як я встала, — мовить їй служниця, —
Це все моє недбальство, прошу вас,
Не гнівайтесь, я повнила наказ:
В досвітній я прокинулась годині,
Але поїхав ще раніш Тарквіній.

Але дозвольте при біді такій
Мені спитати вас про ваше горе".
"О ні! — Лукреція говорить їй. —
Сказати можна, тільки слово скоре
Його не зменшить, ані переборе;
Ця мука — пекло, слів нема тих ще,
Щоб вилить біль могли, що так пече.

Неси мені папір, перо й чорнило...
Стривай, — знайду сама й писать візьмусь.
Що мала я сказати? Пильне діло!
Скажи ти з мужевих людей комусь,
Хай в путь збирається; я ж поспішусь
Скоріше скінчити листа; подбай-но,
Щоб пану хтось відвіз його негайно".

Служниця вийшла, а вона мерщій
Взяла перо; то щось черкне, то схлипне:
Між розумом і горем знявся бій;
Що знайде розум, те від волі гибне;
Одне підходить, інше — непотрібне:
Думки вирують, наче гурт людей,
Що топчуться на місці кран дверей.

Нарешті починає: "Гідний пане,
Тобі привіт жона негідна шле,
Тебе здоровлю! Сталося нежданe, —
Твоя Лукреція жива, але
До неї поспіши, їй вельми зле.
Пишу із дому, де все іншим стало:
Велике горе — сліз моїх замало".

Тут папірець Лукреція згорта —
Про певний біль непевну вість-сльозину.
Це ж Коллатін дізнається з листа

Про горе лиш — не про його причину:
Вона ж вину приховує невинну,
Щоб кров'ю змити пляму чорноти
І тим собі прощення віднайти.

Розкаже все, що в серці полум'янім,
Тоді, коли приїде чоловік;
Коли оздобить слізьми та зітханням
Своє нещастя, змити щоб навік
Підозру, що нести їй світ прирік.
Це ж словом зайвим легко все сплямити, —
Потрібні світлі вчинки, світлий світе!

Сумніше горе, ніж гіркі слова;
Добачить око, що не вчує вухо.
Це ж бачити біда нас порива,
Бо в кожній рисочці прогляне скруха.
Ми тільки частку болю чуєм глухо, —
Глибінь тихіша від мілких струмків,
Жалі розвіє ураганом слів.

Печать на лист кладе й на ньому пише:
"В Ардею — мужеві. Вручить мерщій!"
Передає слузі й велить скоріше
Рушать, не гаючись в путі своїй:
"Лети, як птах, коли дихне борвій!"
"Вручить мерщій!" — не швидко це, гадає:
Це ж крайність крайнощів таких шукає.

Низенько уклонився їй служник
І червоніє, дивлячись на пані;
Листа узяв і сквапно вийшов, зник,
Нічого не спитавши при розстанні.
Але, як винні всі, вона зарані

Вбачає докір в поглядах усіх, —
Він зашарівсь — чи не помітив гріх?

Гай-гай, простак! Клянуся світом білим, —
Не смілий та й не жвавий попервах!
Але такі відповідають ділом,
Коли нахаби скорі на словах,
Зате повільні в клопітних ділах,
А цей — взірець недавнього ще часу:
Кивне без слова й чесно робить зразу.

Ось так підозру розпалив лиху,
Обличчя зчервонив обом їм сором:
Він знає про Тарквінія жагу?
І зашарілась під уважним зором,
Який їй здався натяком прозорим:
Що рум'яніший він, то більш вона
Боїться, що розкрилась таїна.

І страшно їй, що довго ще чекати,
Адже пішов звідсіль недавно раб.
Повільно час пливе — не підігнати,
Тепер їй важко плакати, хоча б
Тягар нещастя і журби ослаб;
І плач вона гамує сумовитий,
Аби інакше згодом затужити.

І на картину погляд свій зверта, —
Зображення Пріамової Трої;
Узяти місто греки йдуть — це мста
За обезчещення Єлени тої;
Сягає хмари Іліон * блідої.
Який митець тут виявив себе?
Цілує вежі небо голубе.

Біду, життя — безживне, безголосе —
Митець, природі в насміх, віддає;
Засохли фарби краплі, наче сльози, —
За вбитим мужем їх дружина ллє;
Димує кров — мистецтво виграє! —
І очі тих, хто вже конає, гине,
Блищать в імлі нічній, немов жарини.

Ось видно воїна — підкоп веде,
Облившись потом, в пилюзі, — під мури;
А з веж троянських очі де-не-де
Сяйнуть через бійниці в час похмурий,
Зорять на греків, сповнені зажури:
Такий яскравий твір, що дозволя
Ті очі бачить навіть звіддаля.

У визначних вождів — краса й величчя,
Могуття й переможність, як вінець;
А в юнаків — стрімливість войовича;
То тут, то там показує митець
Страхополохів, змучених внівець, —
Тремтять вони, мов злякані селяни,
Це бачить кожен, хто на них погляне.

А ген Аякс з Уліссом,* — о, яку
В них видно силу творчості вабливу!
І легко прозираєм суть людську;
І вдачу ловимо з облич правдиву:
В Аякса очі аж горять від гніву,
Всміхається розважливо Улісс:
Мов змій, він мудрий; хитрий, наче лис.

А далі — Нестор; зміст ми легко вловим:
Він греків кличе в бій — розкрив уста,
Здіймає руки, надихає словом

І поглядом увагу приверта;
Трясеться в нього сива борода
У лад промові; з губ його злітає
Дихання легіт і небес торкає.

Круг нього — море збуджених облич,
Що радить Нестор, мудрий і старенний?
Всі слухають, як спів, ту дивну річ,
Немов зачарували їх сирени;
Усіх художник відтворив натхненний, —
Одні внизу, а другі — вище там;
Хтось кривиться, не вірячи словам,

Той на чуже плече зіперсь рукою,
Тому і носа виткнуть не дають;
Той збагровів, затиснутий юрбою;
Ті задихаються, а ті — клянуть;
І всіх бере шаленство, гнів і лють, —
Якби їх Нестор не втішав речами,
Вони б тут сперечалися мечами.

І для уяви теж є простір скрізь.
Нам різні лиця легко уявити:
Нема Ахілла * — замість нього спис,
Герой в юрбі сховався гордовитий,
Він тільки зорові душі відкритий, —
Так по руці, нозі чи голові
Відтвориш цілі образи живі.

На мурах геть обложеної Трої
Зібрались матері — це в бій іде
Сам Гектор;* вийшли їх сини при зброї
На поле честі — плем'я молоде;
І сподівання в матерів росте,

Хоч на обличчя радісні тривога
Лягає, наче тінь сумна й волога.

І з круч Дардану — там почався бій! —
До Сімоенту кров тече струмками,
Де хвилі вслід за битвою мерщій,
Здійнявши гребені, біжать валами,
Ревуть, стинаються з очеретами,
Та відступають піняві ряди,
Щоб наступом на берег знов піти.

Підходить до картини бойовиська
Вона — хто ж найсумніш зорить удаль?
Уважно лиця розглядає зблизька,
На багатьох із них — і горе, й жаль,
Та он Гекуба, мов сама печаль, —
В крові Пріама зрить перед собою,
А Пірр на нього наступив п'ятою.*

Явив художник часу згубний шлях
І смерть краси в цім образі Гекуби:
На щоках — зморшки, втома й біль — в очах;
Яка ж колись була, мій світе любий?!
Блакитна кров застигла... Збляклі губи
Тремтять... Минуло все без вороття,
Ледь в тілі кволім жевріє життя.

Лукреція зорить на тінь старої,
Щоб власний біль хоч трохи помалів;
Плачем відповіда цариця Трої
Та все кляне жорстоких ворогів:
Митець — не бог, тому й не дав їй слів;
Лукреція його картає знову:
Як горе дав, то слід би дати й мову!

"Тобі, німотна цитро, голос дам
Моєї туги, — хай не згине мрія;
Обмию рани, що дістав Пріам,
І Пірра прокляну, як лиходія;
Сльозами Трою погашу; тоді я
Ще й очі виколю своїм ножем
Всім ворогам твоїм, яких знайдем.

Де ж та повія, що цей струс вчинила?
Красу з її лиця здеру за мить!
Твоя жага, Парісе, всю спалила
Славетну Трою, — все здолала хіть:
Це ж від твоїх очей вогонь горить;
Через твоє підступництво безкрає
Господар, жінка, син, дочка вмирає.

Чому це насолода одного
Стає для всіх нещастям і бідою?
За гріх чужий страждати всім — чого?
Хай кара буде грішникам страшною,
Обходячи невинних стороною;
Чому грішить один, а всім за все
Той гріх безмірно кривду й зло несе?

Гекуба плаче, і Пріам конає,
Тут Гектор слабне, там Троїл зомлів,
Побіля друга друг в крові вмирає.
І друга друг разить між ворогів;
Тож через хіть один стількох згубив:
Ти б сина в строгості тримав, Пріаме,
І Троя не світилася б вогнями!"

Над горем Трої ллє вона сльозу,
Адже печаль гуде, як дзвін піднятий,
Що б'є вгорі, та звуки йдуть внизу,

Щоб розбудить жалобу й сум нагнати;
Так і Лукреція в словах віддати
Жадає ту скорботу, що митець
Відбив, узявши фарби й олівець.

Вона обводить поглядом картину
І кожного оплакує біду:
Ось бачить: грек бреде, зігнувши спину,
Між пастухів фрігійських, в їх ряду;
Хоч змучений — погідний на виду;
Цей гурт селян веде його у Трою...
О, скільки в нім терпіння і спокою!

Того митець майстерністю досяг,
Що грека ошуканство — непримітне:
Хода покірна, тихий біль в очах,
Мов лагідність у нього в серці квітне;
Не паленіє зовсім і не блідне;
Рум'янцем він не видавав гріхів,
Ні блідотою— страху, що таїв.

Але прийняв цей вигляд недаремне,
Аби диявольську прикрити суть,
І так він приховав те зло таємне,
Що вже й Підозра не могла відчуть
Лукавства й зрадництва, які нашлють
На день такий погожий чорні бурі
Та гріх пекельний у ганьбі похмурій.

Смиренний образ наче й любий нам, —
Рече Сінон-зрадливець так чудово!
Довірившись йому, поліг Пріам;
І схоже на пожежу грізну слово
Спалило славу й Іліон раптово,

І димом вкриті тужать небеса,
Що в їхнім дзеркалі зоря згаса.

Картину осягла й життю заздростить,
І знов за дивний хист корить митця:
Він хибно виписав Сінона постать, —
Ховає зло довершеність оця?
І ще раз придивилась до лиця, —
В нім бачить спокій, кам'яніє з дива,
Вирішує: картина неправдива.

"Сховатися не може стільки зла, —
Вона шепоче, — в погляді такому".
В уяві тінь Тарквінія спливла,
І "може" в неї вирвалось потому;
"Не може", — знов у горі нелюдському
Вона твердить. — Не вірю, щоб оце
Таїло розум злий таке лице!

Тут хитрого зображено Сінона, —
Сумирний і здорожений такий,
Немов біда жене його безсонна;
Ось так прийшов Тарквіній здалеки,
Честь випинав — ховав порок тяжкий,
Тож, як Пріам, тут прийняла його я
Привітно; так моя погибла Троя.

Дивись, дивись, як затремтів Пріам,
Коли узрів — Сінон сльозу роняє!
Пріаме, ти старий, будь мудрим там!
В сльозах тих кров, що Троя проливає,
Вогнем кожнісінька сльоза палає;
Ти пожалів його, а та сльоза
Тобі все місто спалить, як гроза.

Ці хитрощі диявол з пекла виніс;
Сінон тремтить від стужі на вогні,
І холоду й вогню живе єдиність;
Зійшлись тут протилежності земні,
Щоб ними дурні тішились одні:
Пріам довірився сльозі Сінона, —
Спалила Трою та сльоза солона".

Терпець урвався, лють її взяла,
Кольнуло в груди ніжні болем гострим.
Сінона нігтями дере зі зла,
Зрівнявши зі своїм зловісним гостем,
Що через нього мов змаліла зростом;
Всміхнулась, мов зваливши горя кладь:
"Дурна! Йому ці рани не болять".

Їй припливає й відпливає горе,
Час, стомлений жалем її, пливе.
Минай же, ноче! Де ж ти, ранку скорий?
І довгі дні, й чекання горьове:
А мить — це вік, як біль нам душу рве;
Важенне горе, та не може спати,
І час повзе, немовби винуватий.

Увесь цей час у думах провела
Лукреція сама біля картини,
Яка її від горя відтягла
Страшним видінням іншої руїни;
Чужу біду побачиш — власна гине,
Бо може думка про чийсь біль завжди
Полегкість, як не ліки, принести.

Та повернувся вже гонець моторний,
І муж додому з почтом надійшов;
Їх жде Лукреція в одежі чорній;

Обвиті синню очі так, немов
Півколом райдуги... Невже це знов
Озера сліз проллються, повні й хмурі,
Віщуючи нові, ще більші бурі?

Усе те бачить бідний чоловік,
В лице вдивляється, завмер навпроти:
Це ж очі зчервонив їй сліз потік,
Погас її рум'янець від турботи.
Спитать не в силі він: сумна чого ти?
Стоять, мов друзі, що на чужині
Зустрілися й дивуються, чудні.

Ось він узяв її безкровну руку
І мовить так: "Яке ж бо сталось зло,
Що вся тремтиш, тамуючи розпуку?
Любове ніжна, що тебе звело?
Де твій рум'янець? Що між нас лягло?
Повідай, знявши з себе чорні шати,
Щоб ми змогли твою журбу прогнати".

Зітхнула тричі, поки спромоглась
На перше слово в горі та прокльоні;
Нарешті мовить, зболена якась,
І повіряє думи невгомонні,
Що честь її у ворога в полоні;
А Коллатін із почтом жде своїм,
На хмару схожий, що тамує грім.

В гнізді вологому цей лебідь білий
Заводить сумно свій останній спів:
"Про злочин розказать не маю сили, —
Вини ж не знять, не збути й поготів;
Це ж для біди моєї мало слів,

А сліз багато; й голосіння знову
Тяглося б довго, заглушивши мову.

В кількох словах скажу. О, будь ласкав,
Мій любий, слухай, знай: в твоєму домі
З'явивсь чужинець, на подушку впав,
Де ти схиляв чоло своє в утомі!
Тож кривди ми тепер уже свідомі:
Принукою він люто взяв мене,
І я — невірна, сталося страшне!

Адже опівночі в пітьмі жахливій
До мене із мечем він увійшов,
Здійнявши смолоскип, і, похітливий,
Благав ласкаво: "Відслони покров,
Збудися, римлянко, й мені любов
Даруй свою, а ні — навік ганьбою
Тебе й твій рід укрию за тобою.

Я вб'ю слугу, якщо не вдовольниш
Мого бажання, від якого гину,
І заколю тебе, й скажу пізніш,
Що, хіттю сплетених, в лиху годину
Застиг я вас і вбив, немов скотину;.
І цим здобуду славу я собі,
А ти навік зостанешся в ганьбі".

Коли ж я закричала й заметалась, —
Приставив до грудей моїх меча,
Присяг, якщо здіймати буду галас
І не скорюся, — вб'є мене, хоча
Не просто вб'є, — ганьбою увінча,
І не забуде Рим — раби й вельможі! —
Про смерть Лукреції з рабом на ложі.

Мій ворог сильним був, безрадна ж я,
І від страху ще більше ослабіла;
Звелів мовчать кривавий судія:
Прохання марні там, де править сила;
Прийшла жага й сказала, знавісніла:
Моя краса забрала в нього зір!
Суддю обкравши, підеш під топір.

Знайди мені прощення, я благаю,
Рятунок хоч маленький відшукай;
Хай кров моя забруднена до краю,
Але мій дух пречистий, як ручай;
Дух не зґвалтований! Мій любий, знай:
Не поступившись, він ясніє вповні,
Страждаючи в тюрмі своїй гріховній".

А муж, немов купець, що скарб згубив,
Схиляє голову, німий, як горе,
Ламає руки; струменить з губів
Блідих, як віск, лиш дихання прозоре;
Нещасний, горя він ніяк не зборе!
Шукає марно відповідь, немов
Лиш біль вдихає й видихає знов.

Тож як під аркою моста шалений
Біжить приплив, що й твій не встежить зір,
Але й назад нестримний та скажений
Відплив стремить, — так само, вір не вір,
Нас хвилі гніву втягують у вир, —
Так Коллатіна смуток обіймає:
Відтрутить горе й знов йому ж вертає.

Вона те горе бачить і якусь
У ньому лють пробуджує жорстоку:
"З тобою, милий, більше я журюсь;

Якщо спадає дощ — ревти потоку!
Тобі уразу я чиню глибоку...
Не мучся! Щоб залити біль оцей,
Не чотирьох — двох вистачить очей.

Заради мене, що була твоєю,
Лукреції заради — я молю:
Для ворога будь месником, суддею,
Мсти за свою наругу і мою.
Мене вже не спасеш, та в цім краю
Скарай же зрадника, спіши в погоню:
Жалем ти потураєш беззаконню!

Та перше, ніж назву його ім'я, —
Звернулася до почту Коллатіна, —
Панове, присягніть, — хай меч сія! —
Помститися за мене, я ж невинна;
Це слава й честь для лицарів незмінна;
Мечем разити кривду, злий порок,
Вступатися за скривджених жінок!"

І всі шляхетну виявили згоду,
Їй кожен обіцяє помогти,
Готовий до негайного походу, —
Де ж ворог, щоб його в бою змести?
Але вона, що зве до кари-мсти,
Їх і спиняє: "Не кричіть даремне...
О, як цю пляму зняти вам із мене?

Які ж моя образа і вина,
Що сталися через біду жахливу?
Чи зможу я очиститься сповна,
Щоб честь підняти я могла правдиву?
І чи врятуюсь від неслави й гніву?

Світліє, змивши труту, джерело;
А чим я змию пляму, люте зло?"

На те говорять всі один за одним:
"Хай тіло зганьблене, та дух ясний!"
Вона сяйнула усміхом скорботним, —
Її лице, мов карта, що на ній
Біда відбилась у сльозі журній.
"Ні, — каже, — хай від мене жодна жінка
Не візьме виправдань ані частинки".

Тут із зітханням, мовби серце рве,
Ім'я Тарквінія назвать зуміла:
"Він, він!. . " — та й змовкла, більше не назве
Злочинця; вся неначе заніміла;
І ось нарешті, змучена, змарніла,
Сказала: "Він, це він приніс біду!
Тому на себе руки накладу".

І враз в невинні заганяє груди
Той згубний ніж — щоб душу їй звільнив
З тілесної тюрми й від болю-скрути
Її порятував навік-віків...
Крилатий дух під хмари полетів
І жаль поніс, а з болісної рани
Життя струмує і повільно тане.

Мов скам'янілий, Коллатін стоїть,
І почет пишний з ним, німий неначе;
Поглянув батько, зблід і впав ту ж мить,
Криваве тіло обіймає, плаче;
А Брут * із рани витяг ніж гарячий,
І кров за лезом потекла струмком,
Немов до помсти кличе всіх слідом.

З грудей її б'ючи, на два потоки
Хлюпнула кров, зловісний той багрець
Обводить тіло по обидва боки,
Воно ж було, мов голий острівець,
Що повідь обезлюдила внівець.
Лилась частина крові чиста в плині,
Частина — чорна, що зганьбив Тарквіній.

І в ній жалоба застигала скрізь,
Тому, що чорна кров немов зміщалась
Із струменем рідким, гірким від сліз;
І, до Лукреції явивши жалість,
Нечиста кров світлішою здавалась;
А чиста кров свій колір береже,
За мутну червоніючи лише.

"Ох, донечко! — старий Лукрецій каже. —
Це ж ти життя моє убила теж.
У дітях відбиття знаходим наше, —
Де житиму, як ти вже не живеш?
Тебе я спородив, та чи на те ж?
Якщо не ми, а діти мруть спочатку,
То не вони — батьки для них нащадки.

Розбито бідне дзеркало, котре
Було мов юності моєї з'ява:
А сам я — тьмяне дзеркало старе,
В якому проглядає смерть кощава;
Немов свічадо, ти красу, ласкава,
Свою розбила, і по ній мені ж
Не бачити, яким я був раніш.

О Часе! Зупинись, не линь на горе,
Якщо вмирає той, хто має жить.
Чи смерть гнила здорових завжди боре,

А напівмертвих обмина. щомить?
Хай юний рій у вулику дзвенить!
Устань, Лукреціє солодка й люба,
Хай не тебе — мене спіткає згуба!"

Немов прокинувсь Коллатін від сну,
Свій жаль з'єднав з Лукреція журбою;
Тоді в криваву річку впав жахну,
І страх блідий з обличчя змив росою
Червоною, і гине за жоною;
Ганьба пече, і, повен сили вщерть,
Він оживає мститися за смерть.

Страждання, що його не побороти,
Неначе відняло йому язик;
Нараз німим зробився від скорботи,
Лютиться: чи не онімів навік?
Нарешті мовить; слів пливе потік,
Змиває з серця те насилля враже,
Ніхто ж не розбере, що він їм каже.

Зронив "Тарквіній" ясно, хоч тихцем,
Немов зубами рве ім'я те з шалу.
Так буря схопиться перед дощем,
Зривається, вщухаючи помалу;
На зливу дощ змінюється тривалу:
Сперечку батько й муж ведуть таку, —
Хто більш оплаче — жінку чи дочку.

І той, і той назвав її своєю,
Та марно той і той своєю зве.
"Моя", — отець гука. — "Була моєю, —
Вторує муж, — це горе світове
Лишіть мені; хай сліз потік пливе, —

Її ж я мав, тому її, єдину,
Оплакувать мені лиш, Коллатіну".

Сказав Лукрецій: "Рано йде вона!
Я дав життя їй, а бере могила".
"О горе! — мовить Коллатін. — Жона,
Моя жона моє життя убила!"
"Дочка! Жона!" — ось так заголосили,
На їхній крик озвалася луна,
Дзвенить: "Моя дочка!" й "Моя жона!".

А Брут, який з грудей ножа їй витяг,
Помітивши суперництво в біді,
Зробився гордим поміж гордовитих,
Втопив у рані дурощі тоді.
Він дурнем був між римлян у житті,
Адже царі за дурнів мають блазнів,
Хоч в їхніх жартах глузд іще не згаснув.

Але тепер він машкару зірвав,
Якою хитро прикривався досі:
Прихований свій розум показав,
Аби спинити Коллатіна сльози:
"Зведись, володарю, в новій спромозі,
Дозволь мені, що дурнем був для вас,
До школи розум твій послать — в мій клас.

Чи, Коллатіне, можна горе горем,
А рану раною загоїть теж?
Чому за кров дружини в гніві скорім
Ти сам собі удару завдаєш?
Дитячі примхи! Ти ж за нею йдеш:
Твоя жона не знала, що робити, —
Себе убила — слід злочинця вбити!

Відважний римлянине, ти — не сам,
Не можна серцем від плачу м'якшиться;
Уклякнім, римським молячись богам, —
Хай гнівом запалають їхні лиця,
З небес їм видна ця нікчемність ниця;
Хай дужий Рим змете всю гидь навкруг
Озброєним зусиллям наших рук.

Тож рідним Капітолієм величним
І кров'ю, що пролита ручаєм,
Землею теплою і сонцем вічним,
Правами римськими, що бережем,
Лукреції душею й цим ножем,
Клянімось мститися — хай кривда гине! —
За смерть цієї вірної дружини".

Змовка, себе рукою в груди б'є,
Цілує вбивчого ножа; по тому
Всіх спонука наслідувать своє
Те почуття, що в слові вогняному, —
І всі вклякають в запалі одному;
І клятву, складену з правдивих слів,
Знов каже Брут, щоб кожен повторив.

Коли дали всі клятву нещадиму,
Кривавий прах Лукреції вони
Всьому схвалили показати Риму,
Явити гріх Тарквінія брудний:
Достойні римляни в той день трудний
Тарквінія — злочинцям для повчання! —
На вічне згодились послать вигнання.

Післямова

"Лукреція" датується приблизно 1593 р. Ця поема, як "Венера і Адоніс", написана Шекспіром у той час, коли лондонські театри були зачинені у зв'язку з епідемією чуми. Надрукована "Лукреція" форматом Octavio 1594 р. за авторським рукописом. Книговидавцем поеми став Джон Харрісон. Обидві поеми присвячені графові Саутгемптону. "Лукреція" користувалась меншим успіхом, ніж "Венера і Адоніс" і до середини XVII ст. перевидавалась усього сім разів.

Давньоримська легенда про Лукрецію здавна привертала увагу письменників. Одну з перших її обробок бачимо у "Фастах" Овідія. В написаній елегійним дистихом поемі розповідається про походження окремих римських обрядів і свят. До числа відомих епізодів поеми належить сказання про Тарквінія і Лукрецію, пов'язане з одним із днів лютого. Син Тарквінія Гордого Секст збезчестив цнотливу дружину патриція Коллатіна Лукрецію. Горда римлянкаі, розповівши про все чоловікові, прохромила себе мечем. Обурені жорстокістю етруських царів римляни вигнали рід Тарквінія. Так, згідно з "Фастами", завершився стародавній період монархічного правління в Римі. Сказання про Лукрецію міститься і в книзі римського історика Тіта Лівія.

Сюжет зберігає свою популярність в епоху Відродження. До нього звертається Чосер у "Легендах про славних жінок" (XIV ст.), Лідгейт у поемі "Падіння монархів" (XV ст.). Прозовий варіант легенди є в збірнику новел У. Пейнтера "Палац утіх" (1567). На цю тему було складено чимало англійських балад, датованих 1568—1576 р. Історія цнотливої дружини Коллатіна надихнула і Шекспіра, який у своїй поемі цілком зберігає фабулу легенди, розказаної римським поетом у "Фастах".

У художньому плані "Лукреція" слабша за попередню поему Шекспіра. Її структура позначена фрагментарністю, вірш досить важкий, композиція позбавлена завершеності. "Лукреція" насамперед філософська поема, звідси й тезисність окремих її положень.

Поема патетична, позбавлена мальовничої живописності "Венери і Адоніса". Гармонійна картина світу, сповнена світла і життя, в "Лукреції" зникає. У кольоровій гамі поеми починають переважати сумовиті, похмурі тони. У нічній темряві — "Ніч, ця матір Страху та Жаху" — розігрується сцена зустрічі Лукреції і Тарквінія. Руйнівні пристрасті героя немовби ворожі денному світлу.

Образ Тарквінія в поемі розроблений з безперечною психологічною вірогідністю. В Овідія пристрасть Тарквінія спалахує після зустрічі з Лукрецією. Шекспір позбавляє свого героя виправдання раптовістю почуття. Про красу і цнотливість Лукреції Тарквіній довідується з розповіді необережного Коллатіна. До дії його спонукає, таким чином, навіть не тваринна хтивість, а заздрість до друга. Свавільний і жорстокий Тарквіній — попередник численних героїв-індивідуалістів, створених Шекспіром у подальших творах (Яґо, Едмунд та ін.). Слова Тарквінія — "Любов і Щастя — ви боги для мене!" — навіть схожі з реплікою Едмунда: "Природо, ти моя богиня". Тарквіній — своєрідний філософ зла.

Для Тарквінія не існує ніяких моральних понять. У його довгих роздумах слово "сумління" замінено словом "страх". Герой боїться наслідків свого вчинку, загального осуду. Тільки-но виникає надія зберегти таємницю (погроза обмовити Лукрецію), всі вагання зникають. Пристрасть патриція породжена егоїзмом і себелюбством. Любові, навіть у її суто чуттєвій формі, герой не знає. Надто помірковані його погрози Лукреції, надто софістичні переконання. Тарквіній хоче не тільки вдовольнити свою хтивість, але й підкорити своїй волі Лукрецію. Та ось мета, здавалося б, досягнута, а в душі героя виникає лише почуття огиди й порожнечі. Зло здатне тільки руйнувати, а не тішитись красою й гармонією. Антагоністом Тарквінія виступає Лукреція. На противагу патрицієві, героїня — саме втілення моральності, котру вона розуміє як обов'язок людини перед собою і перед іншими людьми. Лукреція зовсім не заперечує почуття, подібного до Адоніса. В її монолозі нема і протиставлення любові платонічної і тілесної. Для героїні неприйнятні насамперед неправда і безчестя. Цікавий епізод, у якому охоплена відчаєм легендарна римлянка розглядає фреску із зображенням загибелі Трої. На величезній живописній площині — троянські й грецькі герої, умудрені досвідом старі чоловіки й запальні юнаки. Однак увагу героїні привертають дві постаті: скорботна Гекуба і намальований прекрасним зрадник Сінон. Горе осиротілої Гекуби співзвучне настрою самої Лукреції. А вигляд Сінона викликає в неї гнівне неприйняття: зло не повинно бути прекрасним.

Побудова епізоду нагадує традиційний сценічний прийом "театру в

театрі". Виникає ефект "об'ємного" бачення. Читач спостерігає за почуттями Лукреції, яка, в свою чергу, розглядає живописні образи. Оцінивши майстерність художника, римлянка не приймає картини. Для Лукреції етичне начало важливіше за естетичне. А картина не примушує глядача замислитися над тим, що в загибелі Іліона винні блуд Єлени і похіть Паріса.

Моральний максималізм героїні відображений у її міркуваннях про зло, пануюче в світі. Насичений трагізмом монолог Лукреції передвіщає твори Шекспіра пізнішого періоду, наприклад, 66-й сонет, "Тімона Афінського" та ін. Зло торжествує скрізь: "Честь і краса — то все-таки мала Заслона бойова від світу зла", його адептом стає Випадок, який вносить дисгармонію в життя світу. Навіть Час, який міг би стати доброю силою, покірний волі Зла. Незважаючи на всемогутність злого начала, Лукреція все-таки вступає з ним у боротьбу. Самовбивство героїні спонукає римлян повалити тиранію Тарквінія. Останні епізоди поеми — особливо промова Брута — сповнені громадянського пафосу.

Думки поеми глибокі й філософічні. Багато її образів принаджують своєю яскравістю. Та все ж відчуття єдності великої поетичної форми в поемі нема.

Шекспірові виявились ближчими малі жанри ліричної поезії. До створення поем автор "Лукреції" більше не звертається.

З "Лукрецією" пов'язана історія створення О.С. Пушкіним повісті "Граф Нулін", сюжетна канва якої є пародійним відтворенням фабули поеми Шекспіра.

Українською мовою поема перекладена вперше.

Примітки

Той пломінь, що в печінці палахтить — За давніми уявленнями, окремі органи людського тіла е носіями духовної діяльності людини. Так, наприклад, печінці ніби підпорядковані людські пристрасті.

Голуб'ята Венери — Два голуби везли колісницю Венери, римської богині кохання. Вважалися символом любострастя.

Більмом на золотім щиті лишиться — Анахронізм у тексті. Мається на увазі середньовічний звичай замальовувати червоним кольором девіз на шиті лицаря, який порушив кодекс лицарської честі.

Бо в смерті є життя, а смерть — в житті! — Стилістичний засіб, типовий для ренесансної поезії: поєднання протилежностей, які разом дають нове уявлення. Образ побудовано на філософській концепції круговороту вічного відновлення, яка була надзвичайно популярною в добу Відродження.

А трошки зла для блага, далебі, Не вадить праву і меті великій — Таке судження є типовим для шекспірівських героїв-макіавеллістів.

Адже й Плутон скорився Орфея співу — Плутон (ант. міф.) — володар підземного світу і царства померлих, брат Зевса. Орфей — легендарний фракійський музика, син Феба й Калліопи. Спів Орфея і його гра зачаровували не тільки людей, а й диких звірів, птахів, дерева і каміння. Співець, щоб повернути до життя свою кохану дружину Еврідіку, спустився в царство померлих. Його спів розчулив навіть Плутона та його дружину Персефону.

Весталки — у давньому Римі жриці богині Вести, що підтримували в храмі священний вогонь. Вони зрікалися шлюбу й повинні були зберігати цнотливість.

І швидше Долю колесом вертіть — Давньоримську богиню долі Фортуну найчастіше зображували на колесі — символ змінності людського щастя — та з пов'язкою на очах.

Нехай у школах спірка не вгава, Таке базікання — рідня облуді — Мотив критики середньовічної науки (схоластики), як нісенітної та некорисної, є провідним у літературі доби Відродження. Висміювали схоластику Томас Мор, Еразм Роттердамський, Франсуа Рабле та ін.

Терей — За давньогрецьким міфом, Терей згвалтував Філомелу, сестру своєї дружини Прокни, а щоб затаїти свій злочин, вирізав Філомелі язика. Зевс обернув Терея на одуда, Філомелу на ластівку, а Прокну перетворив у солов'я. Варіант: Філомела перетворилась на солов'я, а Прокна — на ластівку. Цей сюжет використаний у "Метаморфозах" Овідія.

Іліон — тобто Троя.

А ген Аякс з Уліссом — Аякс — син саламінського царя Теламона та сестри Пріама Гесіони. Відзначався надзвичайною силою. Улісс (Одіссей) — міфічний володар Ітаки, син Лаерта та Антіклеї. Уславлений своєю хитромудрістю.

Нема Ахілла — Ахілл — син царя мірмідонців Пелея та морської богині Фетіди. Відомий своєю хоробрістю та шляхетністю.

Сам Гектор — Гектор — син царя Пріама і Гекуби. Під час Троянської війни очолив війська троянців.

Гекуба — дружина володаря Трої Пріама, мати численних синів та дочок, що майже всі загинули під час Троянської війни. Пірр — син Ахілла та Деїдамії. Більш відомий як Неоптолем. Пріам — останній троянський цар, молодший син Лаомедонта.

Брут — Юній Брут — перший з роду Юніїв. Щоб врятувати своє життя від гніву царя Тарквінія, удавав божевільного. Саме за це він і отримав своє прізвисько — Брут, яке означає "тварина". З ім'ям Юнія Брута пов'язують вигнання з Риму останнього етруського царя Тарквінія Пишного (509 р. до н. е.).

Олена Алексеєнко